

к.е.н. Сайкевич М. І.

*Житомирський національний агроекологічний університет***Соціальний, економічний та технологічний дуалізм української економіки**

В статті висвітлені основні прояви дуалізму у суспільному житті, подано короткий огляд неокласичних теорій соціального, економічного та технологічного дуалізму. Перспективність застосування інструментарію дуалістичної теорії для дослідження проблем розвитку економіки сучасної України проілюстрована окремими прикладами.

Ключові слова: дуалізм, нерівномірність у розподілі доходів, негнучкість факторної заміни, тіньова економіка.

I. Вступ. Україна відноситься до складу країн, що розвиваються, тому нам важливо володіти всім інструментарієм, який пропонують теорії економічного розвитку. Це актуально як з точки зору пояснення причин відсталості країни, так з точки зору визначення перспектив та напрямків еволюції. Зважаючи на те, що жоден з існуючих наукових підходів не може запропонувати універсальну модель економічного розвитку, або модель, гарантовано придатну для умов національної економіки України, всі існуючі підходи варто вважати перспективними.

Серед концепцій економічного розвитку, побудованих для країн, які розвиваються, найбільш відомими є:

- кейнсіанські моделі зростання: перехід до самопідтримуючого зростання, теорія “заклятого кола злиденності”, економічне зростання з двома дефіцитами;
- неокласичні концепції дуалістичної економіки;
- інституційні програми модернізації;
- концепції периферійної економіки;
- концепції колективної опори на власні сили та ін.

Вибір саме дуалістичних концепцій розвитку в якості предмету дослідження обумовлений як суб’єктивними чинниками так і об’єктивними обставинами. Передусім, це значна кількість публікацій в наукових виданнях, присвячених окремим проявам економічного дуалізму – від розшарування населення за доходами і функціонування тіньової економіки поряд з офіційною до подвійних стандартів у відносинах розвинутих країн та країн «третього світу». По-друге, це наявність в сучасній економіці України рис, що дозволяють виявити ознаки дуалізму між окремими секторами та сферами.

II. Постановка задачі. Таким чином, головним завданням даного дослідження є розкриття основних підходів дуалістичного аналізу та демонстрація перспективності застосування інструментарію дуалістичної економіки для дослідження проблем розвитку господарства сучасної України.

III. Результати. Прояви дуалізму у суспільному житті є різноманітними. В таких науках як психологія, право, політологія тощо дуалізм трактується як наявність в одного об’єкту протилежних рис – ознак або полюсів тяжіння. Прикладами такого підходу є:

- дуалістична теорія потягу З.Фрейда;
- дуалістична теорія етносу Ю. В. Бромлея;
- дуалістична теорія співвідношення міжнародного та внутрідержавного права Х. Тріппеля;
- дуалістична теорія федералізму А. Гамільтона;
- дуалізм інноваційної економіки В. Проскуракова.

Економічній науці притаманне інше трактування дуалізму – наявність в межах одного об’єкту – національної економіки – відносно відокремлених складових (секторів), які відрізняються рівнем соціально-економічного розвитку або роллю у суспільному відтворенні. Дуалізм в економічній системі виділяється вченими у наступних формах:

- “продуктивний” і “безплідний” класи в “Економічній таблиці” Кене;
- сільськогосподарське виробництво зі спадною граничною продуктивністю та несільськогосподарське виробництво із зростаючою граничною продуктивністю (рікардіанська школа);
- сектор інвестиційних товарів та сектор предметів споживання у моделі відтворення Дж. Робінсон;
- ринки з конкурентним ціноутворенням - відповідно до попиту та з монополістичним ціноутворенням - відповідно до витрат (М. Калецкі);
- нерівноправність економічних відносин між центром і периферією (Р. Пребіш);

Категорію дуалізму по відношенню до національної економіки вперше запропонував Герман Беке. Розглядаючи економіку колоніальних країн Азії Беке виявив існування двох різних не змішуваних соціально-економічних підсистем – традиційної та імпортованої [1]. Відмінності між ними не обмежуються рівнем доходу на душу населення. Різняться також структури споживання, економічні стимули та мотиви, механізми ухвалення господарських рішень. Наведені Г. Беке приклади традиційної економічної поведінки для особи з продвинутим західним способом мислення виглядають як прояви абсурдності. Зокрема, якщо ціна кокосів зростає, то їх продавці скорочують пропозицію, адже вони не впевнені, що зможуть продати запланований обсяг. Або, якщо

зарплата найманих працівників зростає, менеджер побоюється, що організація не виконає весь обсяг запланованих робіт через нестачу робочої сили [1].

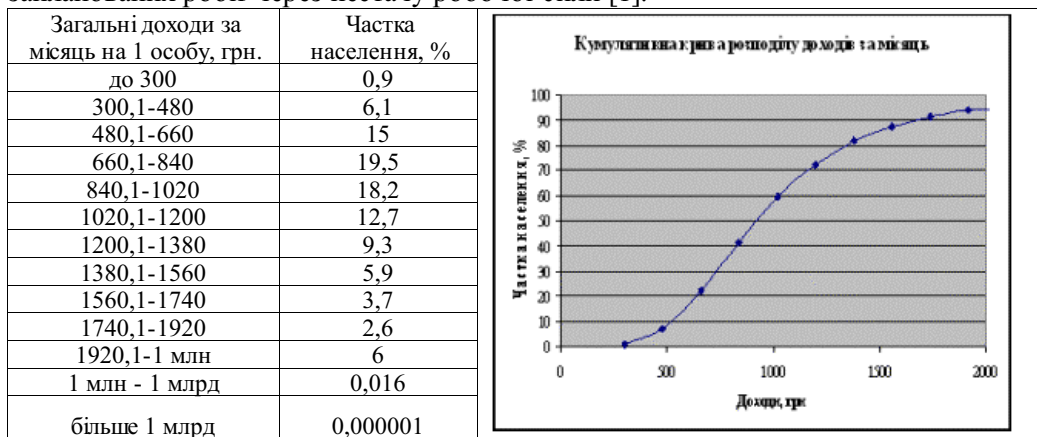

Рис. 1. Розподіл населення України відповідно до середньомісячних доходів на душу населення у 2008 р.

Але колонізація не єдина причина формування у суспільстві відносно відокремлених секторів економіки. Соціально-економічна модернізація, за висновками С. Кузнеця, також сприяє значному розширенню населення за доходами [6]. Статистичні данні підтверджують наявність розриву між багатими та бідними в Україні. У 2008 р. близько 50 % населення України мали доходи на душу населення менше 1020 грн. на місяць і 94 % - менше 1920 грн., тоді як ми маємо 7423 мільйонера і 7 мільярдів, що володіють статками, які перевищують річні доходи Держбюджету.

Прояви дуалізму за ознакою мотивів і механізмів ухвалення економічних рішень маємо при розгляді тіньової економіки. Більше того, як зазначають російські колеги, пострадянській економіці притаманний подвійний дуалізм, оскільки нелегальні механізми господарської діяльності і у бюрократичному середовищі, в тій частині економіки, яка діє за адміністративними правилами, а також у ринковому середовищі, що функціонує відповідно до стану ринкової кон'юнктури [9].

Сектори	Командна економіка (перерозподільчий обмін, влада-власність)	Ринкова економіка (ринковий обмін, приватна власність)
Легальна економіка	Легальні обмеження на розпорядження приватною власністю (адміністративні бар'єри)	Легальні ринки товарів та ресурсів
Нелегальна економіка	Інституційна корупція	Неформальний сектор

Рис. 2. Подвійний дуалізм пострадянської економіки [9]

Подолання подібного дуалізму можуть забезпечити лише глибокі інституційні перетворення, але не обов'язково вони мають відбуватися у напрямку посилення офіційного ринкового сектору. Ймовірним сценарієм може бути посилення ролі інституцій громадянського суспільства як третьої сили на додачу до ринкового і державно регульованого секторів.

Що стосується дуалізму у формі «багаті-бідні» за відсутності середнього класу, то досвід перерозподілу доходів за принципом Робін Гуда доводить його безперспективність. Натомість позитивно можна оцінювати інвестиції у людський капітал, які більшою мірою притаманні забезпеченим верствам населення [4].

Соціальний дуалізм Г. Беке був першою концепцією дуалізму національного господарства, але визнання дуалістичний підхід отримав завдяки теорії дуалістичної економіки У. Льюїса [7], що в подальшому була доповнена Дж. Феєм [3] та Г. Ранісом [8].

Сектори	Визначальний чинник	Закони розподілу
Промисловий	Ринок	Граничної продуктивності (граничний продукт)
Аграрний	Місцеві інститути	Постійної інституційної заробітної плати (середній продукт)

Рис. 3. Сектори економіки в моделі В.Льюїса

Протиставляючи трудонадлишковий і низькопродуктивний традиційний (аграрний) сектор економіки з сучасним індустріальним теорія дуалістичної економіки пророкує бурхливий розвиток останнього.

Рис. 4. Логіка моделі В.Льюїса

Наявність дешевої робочої сили, що може бути використана у промисловому виробництві з вади відсталості економіки перетворюється на перевагу [7]. Такою перевагою очевидно вміло користується Китай. Але оскільки до таких успішних прикладів ми не належимо, очевидно мають бути ще якісь підводні камені дуалістичної економічної теорії.

Про наявність в Україні надлишку робочої сили свідчить трудова еміграція, значна частка у виробництві сільськогосподарської продукції особистих селянських господарств з низькопродуктивними технологіями. Про низьку продуктивність праці у малому бізнесі свідчать протести підприємців, які неспроможні сплачувати податкові та соціальні внески на рівні з найманими працівниками великих підприємств та організацій бюджетної сфери. Незважаючи на те, що стартовий рівень розвитку промислового виробництва в Україні кращий ніж, наприклад, у В'єтнамі, справитися з надлишком робочої сили ми поки не можемо. Ймовірна причина такої неспроможності розкривається в концепції технологічного дуалізму Б. Хігінса [5] та Р. Еккауса [2].

Сучасні технології як промислового так і аграрного виробництва є менш гнучкими в плані взаємозаміни ресурсів та переважно капіталомісткими, тоді як традиційні технології – більш еластичні та переважно трудомісткі. Тому розвиток сучасного виробництва не потребує значної кількості робочої сили, тим більш дешевої, а отже – низькокваліфікованої.

В рамках суміжного дослідження нами було проведено аналіз рівня трудонадлишковості сільськогосподарського виробництва у тваринницьких господарствах Новоград-Волинського району. Побудована виробнича функція $Q = 0,74L^{0,785}K^{0,215}$ ($R^2 = 0,916$) дозволила оцінити еластичність виробництва відносно обсягів використовуваних ресурсів. Разом з показником середньої продуктивності значення факторної еластичності дозволили розрахувати граничну доходність праці. Як виявилось, гранична доходність праці в середньому удвічі перевищує рівень заробітної плати.

З університетського курсу мікроекономіки нам відомо, що такий стан справ має заохочувати наймати більше працівників. Але цього не відбувається. Сільські території і надалі характеризуються надлишком робочої сили, натомість господарства віддають перевагу капіталомістким технологіям, коли один тракторист веде 2 трактори, використовуючи навігатор.

Таблиця 1

**Відношення граничної доходності праці до заробітної плати
(за річними показниками) [10]**

Господарство	2007 р.	2008 р.	2009 р.
СТОВ „Оберіг”	1,74	1,29	1,48
ПСП „Явір”	1,90	1,61	1,14
ПСП „Граніт”	3,13	2,54	1,98
ПП „Поляна”	1,66	1,15	1,04
СТОВ ім. Б.Хмельницького	2,27	1,73	1,58
ПСП „Пролісок”	3,09	2,73	4,44
СТОВ „Злагода”	2,70	2,93	2,03
ПОСП „Перемога”	2,41	1,92	1,76
СТОВ „Птахівник”	8,52	4,93	4,52
ЗВК „Новоград-Волинський”	2,25	1,58	1,30

Отже, припущення Б. Хігінса та Р. Еккауса є актуальними для України. Шкода, що перспективи розвитку

економіки в теоріях технологічного дуалізму є не райдужними. Вихід на нашу думку має полягати не тільки у підтримці трудомістких технологій та сервісних організацій, але у стимулюванні розвитку людиномістких інтелектуальних, творчих технологій.

IV. Висновки.

Концепції дуалістичної економіки в першу чергу асоціюються з слаборозвинутими країнами. Всі згадані неокласичні концепції економічного зростання, створених для країн третього світу і обґрунтовані емпіричними даними Індонезії, Індії, Гани, Зімбабве.

Треба визнати, що сучасний рівень розвитку економіки України не дає нам підстав порівнювати її з досліджуваними економіками Гани чи Зімбабве. Співставляти Україну з відсталою колоніально залежною Індонезією на початку минулого століття також не об'єктивно. Натомість проблема економічного зростання, підвищення ролі національної економіки у світовому господарстві є актуальною для України, так само як і для решти країн, що розвиваються.

Більше того, дуалізм, що формується внаслідок зовнішніх (по відношенню до чистої економіки) імпульсів – колонізації, соціально-економічного реформування, технологічних проривів – може бути наявний протягом якогось часу, у будь-якій, навіть високо розвинутій країні.

Таким чином, ідентифікація дуалізму, дослідження еволюції дуалістичної економічної системи, виявлення її сильних та слабких сторін з метою перетворення вад на переваги виступає актуальним напрямком подальших досліджень

Список використаних джерел:

1. Boeke H.J. Economics and Economic Policy of Dual Societies / J. H. Boeke, New York: Institute of Pacific Relations, 1953. – 324 p.
2. Eckaus R.S. The Factor Proportions Problem in Underdeveloped Countries/ R.S. Eckaus // American Economic Review. – 1955. – Vol. 45. – No. 2. – pp. 539-565.
3. Fei J. Theory of Economic Development / J. Fei, G.A. Ranis // American Economic Review. – 1961. – Vol. 51. – No. 4. – pp. 533-565.
4. Gupta M.R. Human Capital Accumulation and Endogenous Growth in a Dual Economy [Електронний ресурс] / M.R. Gupta, B.Chakraborty // Hitotsubashi Journal of Economics. – 2006. – Vol. 47. – No. 2. – pp. 169-195. – Режим доступу: http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/13782/1/HJeco0470_201690.pdf
5. Higgins B. The 'Dualistic Theory' of Underdeveloped Areas / Higgins B. // Economic Development and Cultural Change. – 1956. – Vol. IV. – No. 2. – pp. 99-115
6. Kuznets S. Economic Growth and Income Inequality / S. Kuznets // American Economic Review. – 1953. – Vol. 45. – No 1. – P. 1-28
7. Lewis W.A. Economic Development with Unlimited Supplies of Labour / W.A. Lewis. – Manchester School. – 1954. – Vol. 22. – P. 139-191.
8. Ranis G. Is Dualism Worth Revisiting? [Електронний ресурс] /G. Ranis// Economic Growth Center Yale University. – 2003. – No. 870. – Режим доступу: <http://ssrn.com/abstract=46424>
9. Латов Ю.В. Двойной дуализм советской и российской экономики [Електронний ресурс] / Ю.В. Латов // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. – 2007. – Вып. 31-1. – С. 131-136. – Режим доступу: http://www.library.dgtu.donetsk.ua/fem/vip31-1/31-1_23.pdf
10. Сайкевич М. І. Оцінка та використання показника еластичності праці у виробничій функції сільськогосподарських підприємств / М.І. Сайкевич // Економіка АПК. – 2011. – № 8. – С. 95-101

Social, economical and technological dualism of Ukrainian economy

The paper deals with main manifestations of dualism in social life and presents brief overview of neoclassical theories of social, economic and technological dualism. Availability of the usefulness of tools dualist theory to study the problems of economic development of modern Ukraine is illustrated with some examples.

Key-words: dualism, income distribution inequality, non-elasticity of factors substitution, hidden economy.